

ՈՒՇ ԲՐՈՆՁԵՂԱՐՅԱՆ ՍԵՊԱՆԱԽՇՆ ՍԵՎԱՆԻ ԱՎԱԶԱՆԻ ԽԵՑԵՂԵՆԻ ԶԱՐԴԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Ս. Ս. ՔԵՇԻՇՅԱՆ

ԳղՖ թանգարանի գիտաշխատող

Հայաստանի հնավայրերից հայտնաբերված բրոնզի դարաշրջանի (մ.թ.ա. IV հազարամյակի կեսից - I հազարամյակ) խեցեգործական արվեստի նմուշներում կան բազմաթիվ և բազմատեսակ զարդաձևեր, որոնք առնչվում են նշված դարաշրջանի մարդու առասպելակրոնական պատկերացումներին, բնորոշում Հայաստանի հնաբնակի հոգևոր ընկալումների ձևերն ու աստիճանը:

Զարդարուն խեցեղենը, խոհանոցային կոպիտ, անզարդ խեցեղենի հետ միասին, եղել է բրոնզի դարաշրջանի մարդու կենցաղի և պաշտամունքի հիմնական առարկաներից: Մարդն անկախ իր զարգացման աստիճանից ունեցել է գեղագիտական որոշակի ճաշակ, երբեմն՝ կատարյալին ձգտող: Հայտնաբերված պեղածոների մեջ (Լճաշեն, Այրիվան, Արթիկ, Լոռի-բերդ, Շենգավիթ ևն) հանդիպում են հատուկ արարողակարգերի ժամանակ գործածված ծիսական խեցեղեն:

Բրոնզեդարյան՝ մասնավորապես խեցեղենի արվեստը, հարուստ է տարատեսակ ձևերով և հնարանքներով: Մարդը, զարկ տալով իր երևակայությանը, ստեղծել է յուրատիպ նախշազարդումներով խեցեղեն, կարողացել է տարբեր նախշերի (երկրաչափական, բուսական և կենդանակերպ) համակցումով զարդերին տալ նոր երանգ, գունային նոր ձևեր և դրանց համակցումից ստեղծել կատարելության աստիճանի հասնող զարդաձևեր: Այս դեպքում նկատելի է, որ գունային ընտրությունը ևս զարդարման մի ձև է՝ կապված մարդու կյանքի, հավատալիքների և հոգևոր պատկերացումների հետ:

Թեև Հայաստանի միջին բրոնզի դարաշրջանի (մ.թ.ա. XXVI-XVդդ.) խեցեղենի զարդարման արվեստի տարրերը բազմազան և տարատեսակ են, գունային ոճավորումներն ու լուծումները բրուտ-նկարչի կողմից տրված և ընտրված գեղարվեստական բարձր վարպետությամբ, այնուամենայնիվ ուշ բրոնզի դարի (մ.թ.ա. XV-XIդդ.) զարդաձևերից շատերն իրենց կատարողականությամբ և դասականությամբ չեն զիջում նախորդ դարաշրջանների զարդաձևերին, թեպետ դրանց մի մասը նոր երանգ ստանալով՝ դարձավ ավելի պարզ: Այդ հանգամանքը կապված էր մետաղի և փայտամշակության արհեստի զարգացման հետ: Նախշազարդումը ավելի շատ կատարվում էր բրոնզե,

փայտե իրերի և պերճանքի առարկաների վրա, որոնք ավելի գործածական էին և կարևոր, քան խեցեղենը: Սակայն դրանով չի նսեմանում կավամանների դերը, որոնք սկսեցին օգտագործվել ավելի լայն բնագավառներում:

Սևանի ավազանի ուշ բրոնզեդարյան մշակույթում, խեցեղենի սև փայլաներով նախշազարդումը սկսում է կորցնել իր հղկվածությունն ու փայլը, արդյունքում գերակայություն են ստանում անփայլ կամ սև, խամրած, անզարդ խեցեղենը, չնայած որ շարունակվում էր պատրաստվել ծիսական խեցեղեն, ինչը, բնականաբար սակավաթիվ էր:

Պատրաստող վարպետը, կավամոթի թրծումից հետո, սեղմման միջոցով ստեղծել է նախշ, որն արվել է ըստ համապատասխան գործիքի ձևի՝ ստանալով դրան բնորոշ զարդածներ (հաստ կամ բարակ գծեր, զանգվածային կենտ գծեր՝ զուգահեռ կամ խաչվող): Սևանի ավազանի միջին բրոնզի դարաշրջանից ուշ բրոնզի դարի առաջին փուլի անցման խեցեղենի զարդարվեստում, առանձնահատուկ է եռագույն խեցեղենը (սև, կարմիր, սպիտակ երանգներով), որի մենաշնորհը հնագույն Հայաստանի զարդարվեստում պահպանել է Լճաշենը: Այն տիպաբանորեն առանձնանում և կատարյալ է դառնում նշված դարաշրջանի երկու փուլերի զարդարվեստի համար:

Ընդհանուր առմամբ, ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի դարաշրջանին բնորոշ են փորագրման եղանակով արված ալիքածև¹, ակոսագծածև (լայն), բարակ փորագծերով, եղնատերևածև զարդերը, եղնգազարդը կամ արևածաղկի սերմի նմանվող զարդածները: Սևանի ավազանի հնագույն խեցեղեն արվեստի զարդարման հնագույն ձևերից մեկն էլ հարթակնիքների միջոցով՝ դրոշմման եղանակով արված նախշերն են, որոնք հանդես են գալիս շարքերով կամ խմբերով²:

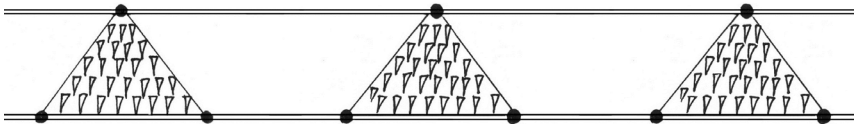
Ուշ բրոնզի դարում (մ.թ.ա. XV-XI դդ.) Սևանի ավազանի խեցեղենի զարդարվեստում հանդիպող նախշման ձևերից առանձնանում է սեպանախշը կամ սեպածև նախշը: Փաստենք, որ Հայաստանի ուշ բրոնզի դարի խեցեղենի զարդարվեստում սա այնքան էլ հաճախ հանդիպող ձևերից չէ: Ընդհանուր համեմատական անցկացնելով Հայաստանի տվյալ դարաշրջանի հնավայրերի նյութերի հետ՝ նկատելի է դառնում, որ դրանցից հայտնաբերվել են Սևանի ավազանում, Շիրակի դաշտում և ավելի սակավ՝ Լոռիում: Թերևս մենաշնորհային առավելությունը և դրա բազմազան ձևերի (տարբեր նախշերի հետ համադրումներով) պատրաստման կատարելիությունը պատկանում է Շիրակին:

¹ Ավետյան Վ. Վ., Սևանի ավազանի մշակույթը մ.թ.ա. III-II հազարամյակներում, Երևան, 2003, էջ 174, աղ. LIV, նկ. 4; աղ. LV, նկ. 4, 6, էջ 175, աղ. LV, նկ. 2-3, 5, նկ. 7, աղ. LV, նկ. 2-3:

² Նույն տեղում, էջ 175:

Ակնհայտ է դառնում, որ առանձին տարածաշրջաններ կարծես մասնագիտացված են եղել որևէ զարդանախշի պատրաստման վարպետության մեջ, որոնք ավանդական են դարձել տվյալ տարածքի համար և միայն փորձի, փոխկապերի միջոցով ձեռք բերել տարածվածություն: Այս պարագայում Սևանի ավազանում տարածված սեպանախշերի տեսակները, կարծես ժամանակի ընթացքում դարձել են ավանդականորեն հարազատ և կիրառելի, տվյալ հնավայրի զարդարման արվեստում:

Սեպածն նախշը, Սևանի ավազանի ուշ բրոնզեդարյան հզոր և ինքնատիպ մշակույթի սիրված, սակայն՝ սակավ հանդիպող ձևերից է: Ինչպես յուրաքանչյուր զարդածն, սեպածն նախշը նույնպես ունեցել է զարգացման և կատարելագործման իր բնականոն ընթացքն ու աստիճանը: Ավանդական և ընդունված կիրառելի ձևերը ժամանակի ընթացքում դարձել են հոկեղի և մշակված: Նմանատիպ նախշի առկայություն ենք նկատում ավազանի միջին բրոնզեդարյան խեցեղենի զարդարվեստում: Այդ է փաստում, Գեղարքունիքի մարզի Այրիվան (Ա-1) միջին բրոնզեդարյան կուրգանային տիպի դամբարանից ոչ հեռու, հողագործական աշխատանքների ժամանակ գտնված կավանոթը (նկ. 1):

Նկ. 1

Նշված խեցանոթի իրանագոտու և վզի հիմքի միջև ընկած դաշտում, հավասար հեռավորությամբ արված, փորագրագիծ երեք եռանկյունների մեջ հինգ շարքով արված են սեպագրածն, սպիտակ լցոնով զարդեր: Դրանց թիվը եռանկյունների հիմքում 8-ն է, գագաթին՝ 3-ը: Իսկ եռանկյուններից յուրաքանչյուրի գագաթն առնված է փոքր շրջանակի մեջ³: Երեք եռանկյունների միջև եղած հեռավորությունը հավասարաչափ է՝ 14 սմ: Այսինքն բրուտ-վարպետը, զարդարելուց առաջ կատարել է զարդի իրարից հավասարաչափ հե-

³ Ավետյան Վ. Վ., Սևանի ավազանի մշակույթը..., էջ 102; Ավետյան Վ. Վ., Քեչիշյան Մ. Ս., Միջին բրոնզեդարյան նյութեր Այրիվանից.-Չայկական պետական մանկավարժական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի, ասպիրանտների, հայցորդների և գիտաշխատողների 52-րդ գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, պրակ 1, Երևան, 2003, էջ 309, աղ. II, նկ. 5:

ռավարչական լինելու և ճիշտ տեղաբաշխման չափում: Հավանաբար զարդամոտիվի այս տեսակը որևէ խորհրդանշական իմաստ է արտահայտում, սակայն վերջնականորեն տալ դրա պատկերագրական լուծումը դժվար է: Միայն կարելի է ենթադրել, որ Սևանի ավազանի հնաբնակը կարծես զարդի միջոցով հաշվարկ է կատարել, կամ պատկերել մի մտապատկերային երևույթ, որում ցայտունորեն, կարծես, ցանկացել է արտացոլել 3 թիվը: Սա հավաստում են երեք եռանկյունները, սրանց յուրաքանչյուրի վրա պատկերված 3 վերադիր շրջանագծերը, գագաթին վերջացող կամ սահմանափակող 3 սեպանախշերը: Բացի այդ, դրվագող բրուտ-վարպետը ամբողջը կամ ընդհանուրը համադրելու, հավասար մասերի բաժանելու և վերլուծելու հմտություն է ունեցել:

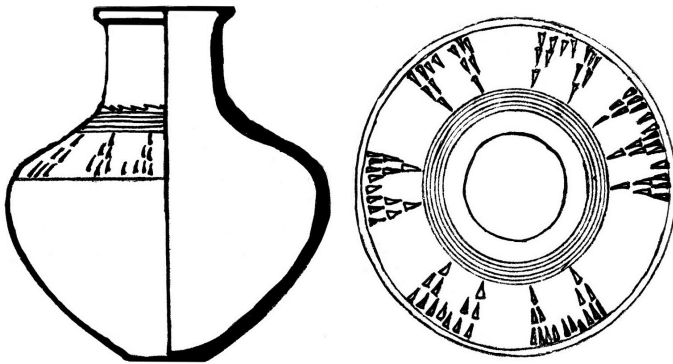
Նկատենք միայն, որ Սևանի ավազանի միջին բրոնզի դարում սեպանախշի կիրառելիությունը այնքան էլ չատ չէ, որքան ուշ բրոնզի դարում:

Սեպածն զեղագիտական նախշով խեցանոթի լավագույն օրինակ է հանդիպում լճաշենյան ուշ բրոնզեդարյան խեցեղենի զարդարվեստում (նկ. 2): Նմանը, սակայն արդեն սեպագիր ծնով զարդարված և իմաստ արտահայտող, տարածված է Վանի թագավորության մշակույթում: 1974 թ. Վ. Վ. Ավետյանի կողմից, Լճաշենի բրոնզեդարյան դամբարանադաշտի երկրորդ տեղամասի №7 դամբարանի պեղումներից գտնվել է բրուտագործական դրզի վրա պատրաստված, սև փայլաներկով մեծ կճուճ, որպիսին առաջին անգամ էր հայտնաբերվում Հայաստանի տարածքում⁴: Կճուճի բարձրությունն է 26 սմ, պարանոցի երկարությունը 7 սմ: Պարանոցի ներքնամասում ընդլայնակի իրար զուգահեռ անցնում են չորս ակոսագծեր: Իրանագոտու և վզի հիմքի ակոսագծերի միջև եզրահատվածը զարդարված է սեպածն փոսիկների զարդախմբերով: Ըստ Վ. Ավետյանի՝ դրանք սեպագրեր չեն, բայց ունեն իմաստային նշանակություն, և կարող է առանձին ուսումնասիրության նյութ լինել՝ նկատի ունենալով, որ բրզածն դասավորված 6 խումբ սեպածն զարդերից, երեք խումբն ունի վերից վար շարված 13 նշան, չորրորդ խումբը՝ 14, հինգերորդը՝ 16, վեցերորդը՝ 19⁵: Սենք նկատել ենք, որ վեցերորդ խումբը բաղկացած է ոչ թե 19 սեպերից, այլ 21 (Մ.Ք.): 21 թիվը կարծես խորհրդանշում է զարմանալի օրահավասարը՝ մարտի 21-ից մինչև հունիսի 22-ը՝ ամառային արևադարձը: Հետևապես, ընդհանուր համագումարի բերելով, սեպանախշերի թիվը կազմում է 90:

⁴ Ավետյան Վ. Վ., Գործնական աշխատանքներ հնագիտությունից, Երևան, 1983, էջ 46-50, նկ. 4:

⁵ Նույն տեղում, էջ 54:

Սա կարծես պատահական թիվ չէ: Եթե եզրակացնենք, որ պատրաստող վարպետը ցանկացել է ինչ-որ հաշվարկ անել, ապա 90 թիվը կազմում է մեկ տարեդանակի երեք ամիսների օրերի միջինը: Սա բազմապատկելով 4 թվին, որն ակոսագծերի թիվն է, ստացվում է 360, որն արեգակնային տարվա օրերի միջին թիվն է: 360-ը բաժանելով 12 ամիսների՝ այն է՝ չորս եղանակներին, կստանանք 30: Ստացվում է ամսվա միջին տևողության օրերի քանակը: Նկատենք, որ զարդարվեստի մեջ նախընտրված այնպես չի կատարվել. այն ունի իր խորհուրդը, խորհրդանշանը և իմաստը: Թեկուզև հենց այստեղ, վարպետը թվային հաշվարկ է կատարել նախադի տեսքով:

Նկ. 2

Եթե ավագանի հնաբնակը ունեցել է աստղագիտական գիտելիքներ, ճիշտ որոշել մոլորակների շարժը և հեռավորությունը, ինչի համար հարկավոր էր մաթեմատիկական գիտելիքներ, ուրեմն քարից զատ կավը նույնպես կարող էր որպես նյութ ծառայել՝ նման ձևով հաշվարկ իրականացնելու համար, ինչը, թերևս կարելի է դասել ծիսական բնույթի խեցեղենի շարքին: Լճաշենյան զարդարվեստային մշակույթին թվային խորհրդաբանությունը բնորոշ է, քանի որ նման բան նկատվում է նաև Լճաշենի №9 դամբարանի սալի վրա: Այստեղ զարդանախշը խորհրդաբանորեն արված է ի դեմս 12 և 24 թվերի:

Սեպածն նախշերով խեցանոթներ հայտնաբերվել են Լոռու մարզի Շնող գյուղի Ղարաքթրուկ վայրում⁶: Սրա նախշը եղել է պարզ, և մի շարքով գոտե-

⁶ Ավետյան Վ. Վ., Հին դամբարանների Շնողի տարածքում.- ՀԽՍՍՀ ԳԱԱ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» (այսուհետև՝ ԼՀԳ), 1974, № 12, էջ 80-88:

պատել է անոթի պարանոցը⁷: Համանման նախշերով կավանոթներ են գտնվել Արթիկի բրոնզեդարյան հնավայրից⁸, որն առայժմ համարվում է Շիրակի դաշտի խեցեղենի մենաշնորհը, Աղավնաձորից⁹, Էլառից¹⁰, Եղեգնուտից (Ղամշ-կուտից)¹¹:

Տ. Խաչատրյանն այն կարծիքն է հայտնել, որ սեպածն նախշազարդն առաջացել է եռանկյունաձև զարդանախշի փոփոխությունից, ինչի հետ համակարծիք չէ Վ. Ավետյանը: Ըստ Տ. Խաչատրյանի՝ զարդանոտի վի այս տեսակը գոյություն է ունեցել հնագույն ժամանակներից և փոփոխվել է միայն կատարման եղանակը¹²: Վ. Ավետյանի ուսումնասիրմամբ, այդ սեպագրանախշերը ներկայացված են խմբերով և ունեն որոշակի իմաստ¹³:

Ընդհանուր առմամբ, հնագիտական և արվեստաբանական գրականության մեջ ման գարդածն ընդունված է անվանել եռանկյունաձև կտրվածք կամ եռանկյունաձև նամանատիպ զարդածնը, սակայն, գագաթներով իրար նայող վայրի կենդանու առամնաշար հիշեցնող սեպանախշը կամ եռանկյունաձևախշը, Ե. Լալայանն անվանում է գայլատամ (գայլի առամ)¹⁴:

Նմանատիպ սեպանախշեր հանդիպում են Արթիկում, որոնք մնան են Ե. Լալայանի նկարագրածին¹⁵: Նկատենք մի հանգամանք. եթե Սևանի ավազանից գտնված խեցեղենի սեպանախշն ունի բրզածն դասավորություն, ապա Արթիկում տարածված է հիմնականում «գայլատամի» նախշման ձևը:

Ձևաբանորեն սեպը եռանկյուն է կամ եռանկյունաձև կտրվածք, փորվածք: Իր հերթին վերը նշված դրա իմաստաբանական նշանակությունը հավաստի է դառնում նրանով, որ եռանկյունը գաղափարանշան է՝ ի դեմս Գեղամա և Սյունյաց լեռների ժայռապատկերների: Սրանցում հանդիպող մեկ եռանկյունին արտահայտում է «լեռ» իմաստակիր գաղափարը, մի քանիսը՝ «լեռներ»¹⁶:

⁷ Ավետյան Վ. Վ., Գործնական աշխատանքներ հնագիտությունից, էջ 55:

⁸ **Хачатрян Т. С.**, Арктикский некрополь, Ереван, 1979, с. 136, п-64, с. 321, п-474.

⁹ Բիլագով Լ., Աղավնաձորից և Ձորաղբյուրից հայտնաբերված նորահայտ իրեր.- ԼՀԳ, Երևան, 1985, № 4, էջ 71:

¹⁰ **Խանգադյան Է. Վ.**, Էլառ-Դարանի, Երևան, 1979, էջ 159, աղ. XXIV, նկ. 131:

¹¹ **Есаян С. А.**, Древняя культура племен северо-восточной Армении, Ереван, 1976, табл. 95.

¹² **Хачатрян Т. С.**, Древняя культура Ширака, Ереван, 1975, с. 220; Ավետյան Վ. Վ., Սևանի ավազանի մշակույթը..., էջ 175:

¹³ Ավետյան Վ. Վ., Սևանի ավազանի մշակույթը ..., էջ 175:

¹⁴ Լալայան Ե., Դամբանների պեղումները Խորհրդային Հայաստանում, Երևան, 1931, էջ 155, նկ. 100:

¹⁵ **Хачатрян Т. С.**, Материальная культура древнего Артика, Ереван, 1963, с. 104, табл. 16, рис. 5.

¹⁶ Մարտիրոսյան Հ. Ա., Գիտությունն սկսվում է նախնադարում, Երևան, 1978, էջ 105, աղ. 19:

Նմանատիպ իմաստային բովանդակություն պարունակող եռանկյուն գաղափարանշան-գարդարիկներ հաճախ են հանդիպում Սևանի ավազանի միջին բրոնզեդարյան գունազարդ խեցեղենի պատկերագրությունում (Նոր Բայազետ, Լճաշեն):

Նկատենք, հորիզոնական դիրքով, գազաթներն իրար նայող՝ կրկնասակր կամ «թիթեռնիկ» կոչվող նախը ևս տարածված էր ավազանի միջին բրոնզեդարյան մշակություն: Այսինքն, եռանկյունանախը ընդհանուր առմամբ եղել է ավազանի հնագույն կենցաղում և արվեստում սիրված, ավանդականորեն լայնորեն կիրառված զարդաձևերից մեկը: Դրա ձևաբանությունը պահելով, արվել և փնտրվել են նոր հնարանքներ՝ երբեմն փորձելով խեցեղենի վրա եռանկյունանախը ստանալ նաև կետազարդերի միջոցով:

Նկատենք. պատմաբան Ա. Մովսիսյանը, սեպածն նախը է անվանում սակրանախշին, ի դեմս Կարմիր-բերդյան հնագիտական ճյուղի¹⁷, իսկ սեպանշանների ստեղծումը ենթադրաբար համարում ոչ թե միջագետքյան ազդեցության արդյունք, այլ դրանց տալիս է տեղական ծագում¹⁸: Սակայն նկատելի են որոշ տարբերիչ առանձնահատկություններ՝ եռանկյունանախշի և սեպածն նախշի միջև: Այսպես. ուշբրոնզեդարյան սեպածն եռանկյունի-նախը՝ ձևաբանորեն և տիպաբանորեն տարբերվում է միջին բրոնզեդարյան գունազարդ խեցեղենի սակրանախշ կամ «թիթեռնիկ» կոչվող տեսակից: Այլ բան է, որ միջինից ուշ բրոնզի դար անցման շրջանում, մտահղացվել է եռանկյունին օգտագործել այլ ձևով՝ մասնավորապես սեպանախշի: Փոխվել է կատարման ձևը և տեխնիկան, գունազարդման փոխարեն ընտրվել է փորագիր տարբերակը: Բայց այն, որ խեցեղենի վրա սեպանախշը իմաստաբանական նշանակություն ունի և առայժմ ոչ լիովին պարզաբանված փաստ է:

Եռանկյունանախշի և սեպանախշի միջև եղած տարբերակիչներն են.

1. Սեպանշաններով հավաքված կամ կազմված բուրգը (նախը) նման է եռանկյունու և կարող է արտահայտել տարբեր իմաստներ՝ նայած դասավորության, թվային կազմի, այլ նախշերի համադրման:

2. Սեպանշանները կարող են լինել աստղագիտական գաղափարաբանությամբ թվային միավորներ:

¹⁷ Մովսիսյան Ա. Ե., Նախամաշտոցյան Հայաստանի գրային համակարգերը, Երևան, 2003, էջ 207, նկ. 116; էջ 208, ծան. 8:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 208:

3. Եթե սեպանշաններով կազմված նախշը կարող է բաղկացած լինել 10-ից ավել սեպերից, և իր թվային դասավորությամբ տարբեր իմաստներ արտահայտել, ապա սակրանախշը՝ մեկից ոչ ավել:

4. Ի տարբերություն սեպանախշի՝ սակրանախշի ստացման ձևը ավելի հեշտ է և ունի կոնկրետ գաղափարաբանություն, իսկ սեպանշանների միջոցով հավաքվում է եռանկյուն-բուրգ:

Սեպածն նախշը իր ոճական նորովի արտահայտությունն է գտել նաև մետաղի զարդարման արվեստում՝ ի դեմս ավազանի հնագույն բրոնզեդարյան քանդակագործության, նաև զինագործության մեջ: Լճաշենյան և բայազետյան ուշբրոնզեդարյան դաշույնների զարդարուն պատյանների սեպածն կտրվածքները կամ նախշերն իրենց համադրությունն ու զարդարման կիրառելիությունն են գտել կենդանաքանդակների հետ:

Ուսումնասիրություններից պարզվում է, որ սեպածն նախշը, թեև Սևանի ավազանի բրոնզեդարյան զարդարվեստում սակավ է, սակայն հետագա ժամանակներում ձևափոխված տեսքով հաճախ է հանդիպում և առայժմ մենաշնորհը պատկանում է Շիրակի դաշտին:

Ընդհանուր եզրահանգմամբ, երևում է, որ սեպագրածն նախշազարդի հիմքում ընկած է իմաստակիր եռանկյունին: Սևանի ավազանի վաղամարդը, անընդհատ մշակել և կատարելագործել է զարդանախշման իր դպրոցը, և կոնկրետ այս տեսակի խորհրդակիր զարդանախշի արտահայտման մեջ ներդրել ճաշակ և զգացողություն, որում պարփակված է պատրաստող վարպետի էության և մտածողության ողջ միաձուլումը:

Բանալի բառեր — Սևանի ավազան, խեցանութ, բրոնզե դար, խեցեղեն, սեպածն նախշ, սեպանշան

ПОЗДНЕБРОНЗОВЫЙ КЛИНООБРАЗНЫЙ ОРНАМЕНТ НА КЕРАМИЧЕСКОМ ИЗДЕЛИИ СЕВАНСКОГО БАССЕЙНА

М. С. КЕШИШЯН

Научный сотрудник музея ГГУ

Среди разнообразных орнаментов Севанского бассейна эпохи поздней бронзы (XV-XI вв. до н. э.) встречаются также клиновидные или клинообразные орнаменты, из которых типичным клинообразным орнаментом является орнамент сосуда Лчашенского погребения №7. Эти орнаменты своеобразны по своей форме и назначению, а их культовое значение не

вызывает сомнений. В основе орнамента - треугольник, имеющий определенный смысл: символику и даже элементы эмблемы.

Для Лчашенской орнаментики типична цифровая символика, которая в виде клинообразного орнамента может обозначать определенные космогонические представления. Такие идеологические знаки встречаются и на наскальных изображениях Гегамских и Сюникских гор. Клиновидные орнаменты встречаются также на ножнах кинжалов и керамических изделиях, найденных в бассейне оз. Севан. Данные орнаменты с наибольшей частотой встречаются в раскопках на территории Ширакского плато.

Несомненно, что клинообразный орнамент развивался не только на основе длительного местного опыта, но и в атмосфере контактов и взаимодействия с искусством той же эпохи соседних территорий.

THE SEVAN BASIN WEDGE-SHAPED ORNAMENT IN THE LATE BRONZE AGE POTTERY ART

M. S. KESHISHYAN

Researcher of GSU Museum

Among the various ornaments in the Sevan basin there are also wedge-form or cuneiform ornaments found in the tombs of Late Bronze age (XV-XI centuries B.C.). One of the significant examples is the earthenware crockery ornament discovered in tomb N7 in Lchashen.

These ornaments are special for their forms and contents having also some cult meaning. The base of the ornament is a triangle which has some meaning, mystery and symbolic elements. The number mystic is widespread in Lchashen decorative art and wedge-shaped ornaments testify that there has been some notion about astronomy. Such ideological contents exist also in the rocky images of Geghama and Syunyats mountains. There are wedge-shaped ornaments on the Lchashen dagger scabbards and on the pottery discovered from Sevan basin..

It is obvious that wedge-shaped has been developed not only by local experiment but also by the contact with neighbour regions' art.